

ТМ	Г. XXVIII	Бр. 3	Стр. 287 - 292	Ниш	јул - септембар	2004.
----	-----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

Приказ дела
Примљено: 17.11.2003.

Радомир Ђорђевић

ПРЕТХОДНИЦИ ЕКУМЕНИЗМА*

Списи Соловјова су код нас тек одскора превођени иако је он, по оцени многих западних и руских историчара философије један од највећих руских мислилаца, штавише неки историчари руске философије писали су да са њим заправо и започиње руска мисао у строгом смислу речи, философска мисао у облику развијеног и на неки начин заокруженог мисаоног система. Пре неколико година објављена су његова дела у три књиге у Подгорици, то је заправо избор из његовог обимног опуса према руском издању. А у Београду је објављено дело *Предавања о богочовечанству* 1996. године, затим мањи али значајан спис *Духовне основе живота* и опет један мањи избор списа овог философа под насловом *Светлост са Истока* где су штампане и његове песме. Спис је приредио Владимир Меденица.

Соловјов је имао велики утицај и бројне следбенике и то не само у Русији него и на Западу. Он је без сумње најпознатији од свих руских мислилаца у свету, једино се Бердјајев може у том погледу поредити са њим. У самој Русији његови списи нису објављивани после револуције 1917. године. Сматрало се да он припада једном великом сегменту духовне традиције коју треба предати потпуном забораву и да треба следити само ону традицију која је оцењивана као напредна, револуционарна, која је сматрало се дуго, превладала ону конзервативну, "реакционарну". Али показало се да се традиција није могла делити дихотомијански на тако једноставан начин без великих негативних последица. Када се свет, грађен на таквим основама срушио готово као кула од карата, многи интелектуалци нису били у стању да одговоре на питање *шта* се заправо догодило, којим путем може и треба да се иде даље; изнова су започеле расправе о томе шта је нација, држава, патриотизам итд., за које се наивно мислило да су завршене и да човечанству предстоји развој по већ утврђеном путу. Многи интелектуалци брзо су напустили своје тзв. напредне погледе и прелазили на оне које су до тада сматрали конзервативним па и реакционарним служећи се разним "вођама", лансирали су разне политичке митове и предрасуде из далеке прошлости. Одиграла се доиста нека врста издаје знатног броја интелектуалаца; о том феномену је иначе проницљиво писао још средином двадесетих година 20-тог века Жилијен Бенда. Последице таквих оријентација сада виде сви, или

* Владимир Соловјов, *Политичка философија*, "Службени лист" СРЈ, Београд, 2001, стр. 1-458.

готово сви. На реду је озбиљно изучавање прошлости, суочавање са духовном традицијом да би се боље виделе перспективе даљег развоја. Избор из големог опуса Владимира Соловјова и уводна студија Николе Милошевића су управо плод таквих настојања. Одмах треба да се истакне да овај избор није значајан само ради увида у проблеме и спорове који су били карактеристички за Русију и Запад током векова; многи од тих проблема су и данас предмет расправа, у светлу нових прилика. Непознавање ранијих расправа водило је одувек извесном понављању старих грешака. Ситуација у Русији, у нашој земљи па и на другим странама током протекле деценије то јасно показује.

Ако се изузме једна монографија Мишела Д'Ербињија која је преведена са француског језика у Југославији 1919. године код нас нема других већих извора о животу и раду Соловјова, кога су називали иначе руским "Оригеном", те је због тога важно да наведем неке основне податке о овом философу.

Владимир Сергејевич Соловјов рођен је 1853. године у Москви у угледној породици. Отац му је био професор Московског универзитета, један од највећих историчара Русије, писац монументалног дела *Историја Русије* у 20 књига, то дело штампано је чак и у совјетском периоду. Млади Соловјов се после завршене гимназије уписао на факултет природних наука али је након три године прешао на Историјско-филолошки факултет. По завршетку студија на том факултету 1973. године студирао је једну годину у Московској духовној академији. Као и многи други из његове генерације у ђачком периоду доживео је религиозну кризу, како се то онда говорило и постао атеист, материјалист, социјалист. То су биле године заноса резултатима природних наука код руске омладине. Потом су уследиле студије Спинозиних списа; Спиноза му је био "прва љубав" у философији, како је сам касније истицао. Изучавајући интензивно списе Шопенхауера, Канта, Фихтеа, Шелинга, Хегела, Едуарда Хартмана и неких других превазишао је тзв. нихилистичку фазу. Године 1874, у двадесет првој години, одбранио је магистарски рад под насловом *Криза западне философије. Против позитивиста*. Одмах је изабран за доцента Московског универзитета, на Катедри за историју философије и убрзо потом упућен у Лондон на специјализацију. Тамо је изучавао гностичку и мистичку философију посебно Бемеа, Парацелзуса, Кабалу, затим Сведенборга. Соловјов је био не само философ и богослов (спадао је у тзв. светске богослове) него и песник. У Лондону се испољила још једна изразита црта његове личности, мистичка. Тамо је доживео тајанствени зов и налог *Софије, премудрости Божије* или вечне женствености и у потрази за њом путује у Египат где се излаже разним опасностима од стране бедуина који у европски одевеном господину виде оличење ђавола. 1876. године враћа се у Русију, наставља да држи предавања на Московском универзитету али већ наредне године због спорова међу професорима у које није хтео да се меша, напушта то место и прелази у Петербург и ради у Научном комитету Министарства народне просвете, држи предавања на Петербуршком универзитету и на Вишим женским курсевима. 1877. године објавио је једно од главних дела *Философска начела интегралног знања*, то дело иначе није завршено. Наредне године држао је циклус предавања под насловом *Предавање о богочовечанству*. Ова предавања изазвала су велико интересовање, у њима је изложио систематски своја основна схва-

тања, засновао и даље развио специфичну философско-религијску доктрину тзв. *софиологију*, где је централна идеја била идеја о свејединству. Ти његови погледи, посебно, тзв. софиолошка концепција извршили су доцније велики утицај не само, на руске него и на друге философе-богослове. Нарочито је утицао на песнике руског симболизма. Александар Блок је у својој аутобиографији писао да је на њега поред других изузетно утицао Соловјов, кога је, како пише, само једном видео изблиза на улици. Соловјов је био, као што је поменуто, и сам песник. Био је необичан и у приватном и у јавном животу. Када су народњаци убили императора Александра II 1. марта 1883. године он је крајем тог месеца одржао предавање о проблему смртне казне у коме је изнео став да та казна није у складу са хришћанским начелима и обратио се наследнику престола Александру III да помиљује атентаторе. Тим поступком је разгневио власти те је поднео оставку, препоручено му је и да не иступа јавно. Од тада он се бавио публицистичком делатношћу; написао је више историјско-философских и богословских дела, бројне песме, водио је преписку са многим познатим и мање познатим људима оног времена. Та преписка је необично важан извор за изучавање не само његових схватања него и духа оног времена.

Најважнији Соловјовљеви списи осамдесетих и деведесетих година су: *Духовни основи живота*, *Велики спор и хришћанска политика*, *Историја и будућност теократије*, дело издато у Загребу, 1886. године, *Три предавања о Достојевском*, 1881-1883. *La Russie et l'Eglise universelle*, Paris, 1889, руски превод тек 1911. године под насловом *Русија и васељенска црква*, *Национално питање у Русији*. Почетком деведесетих година позван је да уређује и пише прилоге у познатој угледној енциклопедији Брокхауса и Јефрона; за тај приручник написао је око 130. одредница, већих чланака од којих су многи и данас важан извор. Осим наведених списа важни су још и списи: *Смисао љубави*, *Оправдавање добра* и последњи *Три разговора*. Иако је био, може се рећи крхка природа он је радио веома много. Дела у десет, затим у дванаест књига штампана су пре револуције у Русији, затим су фототипски преиздата у Белгији средином шездесетих година 20-тог века; а издање на немачком језику приредио је нешто пре тога В. С. Шилкарски, професор Бонског универзитета који је иначе написао и једно дело о овом философу. У Русији су пре неколико година започели да објављују његова сабрана дела у 20 књига, на основу нових изучавања о њему се пише доста, објављена је поред осталих и обимна књига Алексеја Лосева о овом философу.

Соловјов је живео усамљенички, без породице и свог дома, по хотелима и код пријатеља. Иако је био готово аскетска природа из преписке се види да је према неким дамама гајио веома нежна осећања. Од исцрпљености у раду оболева и умире на имању својих пријатеља браће Трубецких, који су били философи и тзв. светски богослови, 1900. године у својој четрдесетседмој години.

Соловјов је изградио један сложен философско-богословски систем у коме је настојао да представи историјски процес и будућност човечанства. Био је у потрази за целовитим, *интегралним знањем* и развијао једну специфичну концепцију, теорију сазнања која се темељи на светоотачкој и извесној руској традицији. Сматрао је да интегрално знање треба да се темељи на основама философије, науке, религије и уметности; уметност треба да има теургијски карактер – да преображава бића. Будућност човечанства ви-

део је у тежњи да се створи нови човек и ново друштво, богочовек и богочовечанство. Теократска визија водила га је преиспитивању пређених историјских путева човечанства, преиспитивању карактера установа пре свега установа Цркве и државе и односа међу њима. Тако је изградио једну комплексну теократску утопију. Истражујући логос историјског процеса он се бавио посебно местом и улогом Русије која се налази између Истока и Запада што је посебно обележило њен историјски развој. Изучавао је посебно црквени раскол у Русији и развој од Петра Великог надаље, затим Словенофилство. Водио је велику расправу са Данилевским, једним од млађих словенофила који је у свом делу *Русија и Европа* изложио посебну концепцију о тзв. културно-историјским типовима према којој светски процес улази у посебну фазу када тзв. словенски тип ступа на сцену, када Русија треба да уједини све Словене и стане на њихово чело. Соловјов је у спору са Данилевским и његовим следбеником Страховом разматрао многе друге проблеме који нису изгубили актуелност до данас, писао је о изрођавању словенофилства и дао низ проницљивих оцена о природи радикалног национализма означавајући га као зоолошки патриотизам са којим се често идеолошки манипулисало иначе и у наредном столећу. Важна су његова разматрања о односу Истока и Запада о суштини хришћанских идеја, о црквеним расколима на Западу, Јересима, јеврејству. Соловјов је сањао о уједињавању источне и западне цркве, превазилажењу спора из 1054. године као залогу за будућу преображај. О тим његовим идејама писало се веома много и на Западу и у Русији. У Русији се више пратио, како изгледа, његов лични став према римокатоличкој цркви - па се тако много писало о томе да ли се и како причестио, и којој цркви се приклонио пред крај живота, какав је обред примио, то је довођено у везу и са неким инклинацијама његових претходника Чаадајева или Гогоља. О уједињавању цркава сањао је не само Соловјов него и неки други његови савременици и на Западу али је судбина тих сањара, претходика екуменизма била углавном трагична. Соловјов отуд није случајно потсећао на судбину Јураја Крижанића (17. столеће) Хрвата који је отишао у Русију у намери да тамо посредује и ради у правцу уједињавања цркава. Али он је послат у Сибир, у прогонство осуђен на двадесетогодишњу робију. Написао је иначе многе списе који нису изучени у потпуности до данас. Крижанића Соловјов назива не без разлога првим словенофилом, али проблеми којима се бавио тај први словенофил или руски словенофили 19. века и њихови епигони, како се показало, нису били једноставни. То се показало на свој начин и у расправама о екуменизму у наредном, 20. веку. У спору са словенофилима Соловјов се покатакда предавао заносу превиђајући неспорне чињенице из историјског развоја Русије. Он је тако писао поред осталог и следеће: *У недостатку резултата руске науке и добрих нада за њену будућност, наш патриотизам би (мисли се на словенофилски патриотизам и идеје о самосвојности Русије – Р. Ђ.) можда, могао да нађе утеху у тврдњи да је наука у ужем смислу, тј. укупност егзактних знања уопште, само другостепена сфера духовне делатности где интелектуално стваралаштво има мало простора и где због тога самобитни национални и племенски дух не може да нађе свој прави израз. Позитивна наука (изузимајући њена техничка достигнућа корисна у практичном животу) у сваком случају претставља само уситњену грађу, од које једино философија може да сагради целовито мисаоно здање* (92). Овде ваља споменути да Соловјов

губи из вида велике руске научнике чији резултати имају светски значај, на пример Лобачевски, Менделјејев, итд. На питање шта је дала руска философија он даје скептичан и некритички одговор. О томе пише поред осталог и следеће: *...нема сумње да су Руси способни за апстрактно мишљење, и једно време се веровало да философији код нас предстоји блистава будућност... Ни руска даровитост се и овде показала само као способност пријемчивости, а не као изворни дар дубоко разумевајући и усвајајући туђе философске идеје, ми нисмо дали у овој области ниједно значајно дело, већ смо се задржали или на фрагментарним концепцијама, или на репродуковању у карикрираном и грубом виду ових или оних крајности и једноставности европске мисли* (стр. 92).

Ваља нагласити да се многи проблеми о којима је расправљао Соловјов на одређен начин и данас предмет расправа. У делима овог философа налазимо значајна разматрања расута у бројним списима. Читање једног списка за другим не даје много. Тек читање одговарајућих списа или одломака из тих списа са одговарајућим стручним објашњењима, коментарима истраживача води нас ка потпунијем разумевању смисла идеја овог философа у целини. Уосталом тако је и са осталим мислиоцима прошлости. Управо та могућност се сада пружа нашим читаоцима, када је реч о списима Соловјова. Никола Милошевић је одабрао најважније списе или фрагменте оних списа који нас уводе не само у комплексан систем идеја Соловјова, него нас упућују и на оне које су, гледано из перспективе нашег времена, најважније.

Избор списка који овде претстављамо укратко започиње са уводном студијом приређивача, Николе Милошевића под насловом *Политичка философија Владимира Соловјов*. Из обимног опуса Соловјов следе списи: *Национално питање у Русији*, изабрани делови, фрагменти, *Предавања о богочовечанству*, прво, друго, седмо, осмо, девето и десето – има их иначе дванаест; *Три беседе о Достојевском*; *Духовне основе живота*; *Велики спор и хришћанска политика*; *Јеврејско и хришћанско питање*; *Гледање првог словенофила на црквени раскол*; *Одговор Н. Ј. Данилевском*.

Уводну студију о Соловјову која је доиста неопходна читаоцу који улази у свет идеја овог мислиоца, Никола Милошевић завршава следећим редовима: *У једној молитви под насловом "Молитва о откровењу велике тајне", забележеној за време његовог првог путовања у иностранство, за које није сигурно да ли ју је философ сам сачинио или ју је нашао у неким гностичким списима, призива њен аутор богове, демоне, људе и све оно што је живо да помогну да се призове чиста дубине Сиона и да се сједине руже са љљанима у долини Саронској. На питање где ће се у којој то долини ово сједињење обавити, одговарају хилијаста, а са њима и Владимир Соловјов, да ће то бити овде доле на земљи. Међутим неки други религијски мислиоци уверени су да се могу сјединити само небеске руже са небеским љљанима и само тамо где мољац и рђа не кваре и где лупежи не поткопавају и краду* (стр. 20).

Проблеми и поједине идеје којима се бавио Владимир Соловјов су на одређен начин и данас актуелни; није случајно што је током последњих година све више радова и на Истоку и на Западу који су посвећени овом мислиоцу. У најважније публикације спада свакако *Зборник радова о Вл. С. Соловјову* који је објављен 2001. године у Москви. То су заправо материјали са међународног симпозијума који је одржан годину дана раније у Москви

поводом стогодишњице од смрти философа. На симпозијуму су поднели своја саопштења најистакнутији истраживачи, специјалисти из свих делова света и та саопштења су објављена на одговарајућим светским језицима. Овај репрезентативни зборник радова представља онајбоље стање истраживања опуса Вл. С. Соловјова и проблематике која је била у центру његових преокупација.